

A gyakorlatiasság etikai dimenziói: Fan Chengda Guangxi tartományban

Fan Chengda 範成大 (1126–1193) meglehetősen későn került érdeklődésem középpontjába ezen dolgozat munkafolyamatai során.¹ Voltaképpen szinte véletlenül, ugyanis egy olyan műfaj kapcsán merült fel a neve, amelynek nincs közvetlen kapcsolata a jelen dolgozat témáihoz, azonban ez a műfaj számomra nagyon kedves, és gyakran olvasom kikapcsolódásként. Noha a kínai eszmetörténetben voltaképp már az i. sz. 4. század körül megjelenik kezdetleges formában, egységes névvel csak a modernitásban látták el: 遊記文學, amelyet általában útinaplóként szokás visszaadni, azonban meglátásom szerint nemcsak a konkrét szó, hanem a műfaj jellegzetességei okán is pontosabb az „útinapló-irodalom” kifejezés.² Ahhoz, hogy világos legyen, miért fontos Fan és munkássága a dolgozatom számára, lényeges, hogy a műfaj némely aspektusát ismertessem.

Mint Hargett jelzi, a fenti fogalom az 1980-as évekre vezethető vissza, amikor a kínai recepció egységes névvel szándékozott ellátni ezeket az irodalmi és félirodalmi, illetve nem egyszer teljesen köznapi alkotásokat. Végül a ma is használatos meghatározás a *Szótenger* 《辭海》 című szótárból származik, amelyet a Zhonghua Book Company jelentet meg már 1938 óta egyre frissebb és frissebb kiadásokban. Ebben a következőt olvashatjuk:

DOI: 10.61901/Kellek.2025.74.03

A szerző kínai filozófiával foglalkozik, 2024-ben doktorált a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen.

Email: andrasaronivacson@gmail.com

- 1 Részlet a szerző doktori dolgozatából. Ivácson András Áron: *A távoli víz nem oltja a közeli tüzet: a kínai politikai gondolkodás folytonossága az ókortól napjainkig*. Doktori dolgozat. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 2024.
- 2 A műfaj leírását és történetét lásd James Hargett: *Jade Mountains and Cinnabar Pools: the History of Travel Literature in Imperial China*. University of Washington Press, Seattle, 2018, 3–18.

Youji 遊記: irodalmi műfaj, egy prózátípus. Lendületes írói stílust és élénk leírásokat alkalmaz; az ilyen jellegű írások feljegyzik mindazt, amit a szerző látott és hallott egy adott hely politikai életéről, hétköznapijairól, helyi körülményeiről és szokásairól, a tájról, számottevő látványosságairól, antik emlékeiről és így tovább. Továbbá közlik a szerző gondolatait és érzéseit [mindezekkel kapcsolatban].³

Hargett részletezi, hogy a 遊 (you) írásjegy klasszikus értelme, amely az i. sz. 2. századi és Xu Shen 許慎 által összeállított *Egyszerű és összetett írásjegyek magyarázata* 《說文解字》 című műben olvasható, így hangzik: „A »you« a zászlók és lobogók lengedezése” (遊旌旗之流也).⁴ Hargett úgy véli, hogy ez arra utal, hogy az írásjegy szabad és kötetlen mozgást jelent, azonban úgy gondolom, hogy van itt egy másik aspektus is, amit Hargett nem vesz számításba. Noha a kontextusból valóban kikövetkeztethető ez az értelem, különösen, ha például figyelembe vesszük az olyan használatait is, mint a *Zhuangzi* 《莊子》 első fejezetének címét: 《逍遙遊》, amelyet általában „szabad kóborlásként” szokás visszaadni,⁵ mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az *Írásjegyek magyarázata* zászlókat és lobogókat emleget. Más szóval: inherens módon legalábbis társadalmi kontextusba helyezi, ha nem is feltétlenül politikaiba. Itt némi magyarázatra szorul, hogy miért gondolom azt, hogy már a szó értelemkörének kijelölése társadalmi kontextusba helyezi azt. Mindannak ellenére, hogy Xu Shen írhatott volna bármilyen természeti létezőt, amely lengedez – például falevelet, faágat, fűszálat vagy akár ökörnyálat –, ő mégis egy olyan specifikusan társadalmi, sőt mondhatni politikai létezőt választott, a zászlókat és lobogókat, amelyek a természetben, emberi beavatkozás nélkül nem léteznek. Ennek tekintetében az *Írásjegyek magyarázatában* olvasható jelentéskör értelmezhető a következőképpen: „a 遊 a zászlók és lobogók lengedezése [ahogyan azt a kiküldetése helyszínére utazó hivatalnok látja a különböző ellenőrzési pontokon]”. Ez azért fontos a fejezet témája kapcsán, mert maga Hargett is felveti, hogy a Song-dinasztia idején, amikor Fan élt, annak is Déli Song időszakában, az útinapló-irodalmi alkotásokat kizárólagos, vagy közel kizárólagos jelleggel a különféle kiküldetéseken levő, esetleg száműzetésüket töltő állami hivatalnokok írták. Erre ráerősít Cong Ellen Zhang is *Transformative Journeys: Travel and Culture in Song*

3 Uo. 5.

4 Idézi Hargett: i. m., 5. Lásd még: 《說文解字·大字本》. 上. 中華書局·北京·2013, 538. Utóbbi szövegváltozatban azonban a magyarázat elején lévő két írásjegy helyet cserél: 旌旗.

5 Lásd például Tőkei Ferenc: *Kínai filozófia, ókor*. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 63–67.

China című, kiváló monográfiájában, amelynek már az előszava is Fan Chengda útjainak részletezésével kezdődik.⁶ E tekintetben úgy gondolom, hogy a Hargett által felvetett „szabad és kötetlen mozgás” értelmezés mellé muszáj odatennünk egy olyan értelmezést is, amely egy sokkal kötöttebb, irányítottabb, politikai éllel és célzattal is ellátott utazást és feljegyzésalkotást implikál, amely nem ritkán komoly politikai nyomás alatt és annak ellenére íródott. Hargett meglátásában ezt az utóbbi értelmet közli a 行 és a 旅 írásjegy, mindkettő olyan helyváltoztatást jelent, amelyet szükségszerűségből, nem önszántunkból teszünk.⁷ Ez teljes mértékben így van, azonban vélekedésem szerint ez már részben a 遊 eredeti értelmének kettősségében is megjelenik, amennyiben figyelembe vesszük a Xu Shen által szolgáltatott kontextust. Számomra ezt támasztja alá az is, hogy noha az útinapló-irodalom alkotásainak túlnyomó része száműzetésben utazó hivatalnokok tollából származott, a címválasztás, ha nem is minden egyes esetben, de túlnyomó részt folyamatosan a 《遊。。記》 formátumot követte. A Commercial Press által kiadott, a Tang-, Song-, Ming- és Qing-dinasztiák útinapló-irodalmából szemléző *Válogatás a klasszikus kínai utazó feljegyzésekből* 中國古典遊記選擇 sorozat négy kötetében egyetlen utalást sem találtam sem a 行, sem a 旅 illetén használatára: mindenhol a 遊 volt használatos, még akkor is, ha egyértelműen száműzetésről volt szó.⁸

- 6 Cong Ellen Zhang: *Transformative Journeys: Travel and Culture in Song China*. University of Hawai'i Press, Honolulu, 2011, 1–5.
- 7 Hargett: i. m., 5–6.
- 8 A Commercial Press kiadó a *Chinese Classical Travel Sketches* 《中國古典遊記選擇》 sorozatában kínai–angol nyelven adott ki remek válogatást ezekből dinasztiákra leosztva, egyelőre: Tang (2015), Song (2015), Ming (2015), Qing (2015). Egyik nagy álmom, hogy amikor eleget fejlődik a kínai tudásom, legalább egy kisebb kötetre valót fordítsak ezekből a remekbe szabott írásokból magyarra. A politikai nyomás ellenére csodálatos útinapló-irodalom tekintetében érdemes például megnézni Bai Juyi 白居易 Tang-dinasztia kori költő és hivatalnok *Feljegyzés a Lushan hegyi szalmakunyhóról* 《廬山草堂記》 című írását a kötetben: *Classical travel sketches of the Tang dynasty* 唐代遊記選擇. The Commercial Press, Peking, 2015, 95–105. A „szalmakunyhó” ez esetben inkább szerénykedés Bai Juyi részéről, ennél sokkal komolyabb építményről van szó, amely a mai napig áll és múzeumként látogatható. Hasonló okokból olvasandó egyik kedvenc ilyen jellegű írásom is, amely Liu Zongyuan 柳宗元 nevéhez fűződik, és amelynek címe: *Előszó a Nyolc ostoba [című] vershez* 《愚溪詩序》. Számomra itt problémás kissé Wang Rongpei 汪榕培 angol fordítása a címben, mert a szövegben magában valóban egy vers a végső cél, azonban a cím azt mondja: „Bevezetés/előszó az ostoba [ember] völgyéről szóló vershez”. A 溪 írásjegy különféle használatai közül azért döntöttem a völgy mellett, mert a szöveg többek közt egy kisebb völgy vagy hasadék leírását is adja, amely meglátásomban a szöveg fő pontja. A szöveg végén emlegetett „Nyolc ostoba verse” mára elveszett. Liu ezen írását lásd: *Classical travel sketches of the Tang dynasty* 唐代遊記選擇. Id. kiad.,

Hargett szerint az alapvető különbség a nyugati és a kínai útinapló-irodalom között az, hogy míg az előbbiben a szemlélődők messziről kémlelik a tájat, vagyis azon kívül vannak, addig a kínai útinaplók túlnyomó része mindig belülről látja azt, a szerző átvonul a tájon és úgy írja le, más szóval: benne van abban a tájban, amit leír. Ennek ellenkezőjére mindössze egyetlen példát találtam a fent említett négy kötetben, egész pontosan Liu Zongyuan *Látogatásra érdemes hegyek és folyók Liuzhou környékén* 《柳州山水近治可遊者記》 című írásában, ahol Liu a hegyes tájat egy másik csúcscról, mintegy „kívülről” kémelve úgy fogalmaz: 無名而深, „magasztos és megnevezhetetlen”.⁹ Számomra pontosan ez a benne levés az, ami a legvonzóbb a kínai útinapló-irodalomban, és ez lesz épp az a jellemző, ami annyira lényeges Fan Chengda írásaiban is. Mielőtt azonban rátérnénk a munkásságára, nézzük meg, ki is volt ő tulajdonképpen.

Fan Chengda 範成大 1126-ban született, és 1193-ban hunyt el. A Déli Song-dinasztia egyik legkiválóbb költője, a híres Fan család tagja, valamint Yang Wanli 楊萬裏, Lu You 陸遊 és You Mao 尤袤 társaságában a Déli Song-dinasztia négy mesterének 南宋四大家 egyike. Tiszteletneve Zhineng 致能, fiatalkori művészneve „hegyi remete” 山居士, később azonban felvette a „Köves-tó¹⁰ remetéje” 石湖居士 művésznevet. Költői munkássága mellett fontos hivatalnok és utazó, valamint egy olyan munkásságot is maga mögött hagyott, amelyre ma azt mondanánk, hogy néprajz, noha akkoriban nem használták ezt a fogalmat.¹¹ Költői munkái a *Köves-tavi gyűjtemény* 《石湖集》 című munkában maradtak fenn, és noha egész írói munkássága komoly reputációnak örvend, a legismertebb a költészete.¹² Lírai alkotásai mellett hat prózai alkotása is fennmaradt,

39–46. Ez utóbbi Liu Zongyuan írás magyarul is olvasható Ecsedy Ildikó remekbe szabott fordításában *A Balga-patakról írt versemhez* címmel. Lásd Liu Cung-jüan: *Megszeretem a száműzetést*. Terebess Kiadó, Budapest, 1997, 103–107.

- 9 A „magasztos” szó használata némi magyarázatra szorul. Tudatában vagyok annak, hogy a 深 írásjegy elsődleges értelme a „mély”, mint mély víz, árok, szakadék és így tovább, azonban szintén használatos úgy is, mint titokzatos, rejtelmes, hatalmas stb. Meglátásom szerint Liu itt ebben az értelemben használja, és nem pusztán a hegyek közötti völgyek földrajzi mélységére gondol. Liu írását lásd: *Classical travel sketches of the Tang dynasty* 唐代遊記選擇. Id. kiad., 85–91.
- 10 A „Köves-tó”, avagy 石湖, környezetvédelmi terület és tóvidék a mai Kína Jiangsu tartományában 江蘇省, Suzhou 蘇州 várostól délkeletre.
- 11 Fan Chengda ehhez kapcsolódó munkásságának műfaji besorolásával kapcsolatos nehézségeiről lásd James Hargett előszavát, különösen a xxxi és xxxv oldalak között. In Fan Chengda: *Treatises of the Supervisor and Guardian of the Cinnamon Sea*. University of Washington Press, Seattle, 2010.
- 12 Fan Chengda költészetéről a legteljesebb monográfiát J. D. Schmidt írta: *Stone Lake: The Poetry of Fan Chengda 1126-1193*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992. Egy másik elemzésért lásd James Hargett: *Boulder Lake Poems: Fan Chengda's*

ezek közül pedig Hargett meglátásában a három útikönyve a legfontosabb: *Naplójegyzet a gyeplő megragadásáról* 《攬轡錄》, *Naplójegyzet a főnix¹³ megbabolázásáról* 《驂鸞錄》, valamint *Naplójegyzet egy Wuba tartó hajóútról* 《吳船錄》. Ugyanakkor érdekesség, hogy Fan egész egyszerűen rajongott a virágokért, és különösen a Mei 梅花 virág volt a kedvence, amelyről egy teljes értekezést is írt.¹⁴

Fan hivatali karrierje az 1150-es évektől kezdődően közel harminc évet ölel fel, amely évek alatt változatosabbnál változatosabb hivatalokat töltött be, leggyakrabban különféle messzi tartományokban, és csak ritkán a Déli Song fővárosban, Lin'anban (a mai Hangzhou). Hargett a következő hivatalokat sorolja Fan életében:

Azután, hogy 1154-ben megszerezte a jinshi 進士 rangot, Fan alacsony rangú hivatalnokként szolgált Hui megyében (a mai Anhui tartománybeli She város). Ezek után hivatalok sorozatát töltötte be a fővárosban és a tartományokban egyaránt. Miután hivatalt töltött be a Nép javára tevő gyógyszerészeti minisztériumban (Humin Yaoju 護民藥局, 1162), a birodalmi vizsgák felügyelőjeként (dianjian shijuan, 點檢試卷) látjuk, ezek után különféle hivatali iratszövegező feladatokat látott el (1163–1166), a Személyzeti Hivatal igazgatóhelyettese (Libu yuanwai lang 吏部員外郎, 1166), birodalmi feljegyző (qiju lang 起居郎, késő 1169, kora 1170), a Song küldötte Jin államban (1170), valamint a rend és szabályozás megbékítő és nyugalmi megbízottja (1173–1175).¹⁵

(1126–1193) Rural Year in Suzhou revisited. *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews* (CLEAR), 1988 (10):1/2, 109–131.

- 13 A főnix szó használata itt magyarázatra szorul. Hargett angol fordításában a 鸞 nevű kínai mitológiai madár a „simurgh” szót használja, azonban mivel a simurgh egy perzsa mitikus madár neve, meglátásomban idegen elemmé válik egy kínai szövegben. Ezért döntöttem úgy, hogy magyar fordításomban inkább a főnix szót használom, jelezve, hogy a 鸞 nem pontosan „a főnix”, mintsem akár a simurgh, akár a Luan neveket használnám, amely utóbbi a kínai 鸞 név pinyin átírási megfelelője.
- 14 Ennek elemzését és angol fordítását lásd: James Hargett: Fan Chengda's (1126–1193) Meipu: a twelfth century treatise on Mei-flowers. *Monumenta Serica*, 2010 (58), 109–152. Ez a virág egyébként angol nyelven „plum flower”-ként ismert, a kínai 梅 is szilvára utal, azonban maga a gyümölcs sokkal közelebb áll különféle kisebb barackfajtákhoz, mint a szilvához.
- 15 Hargett: i. m., 47, 1. lábjegyzet. Fordításomban egyrészt Hargett megnevezéseit követtem, még akkor is, ha némileg modern fogalmakkal adta vissza a Song-kori hivatalok neveit, mint például az igazgatóhelyettes (vice director), másrészt pedig Charles O. Hucker fordításait vettem alapul (lásd: *A dictionary of official titles in Imperial China*. SMC Publishing, Taiwan, 1985). Hucker monográfiája különösen hasznos bárkinek, akit érdekel a birodalmi Kína megszervezése és államapparátusa a különféle korokban, ugyanis nemcsak szótárszerűen sorolja a hivatalok neveit, hanem mindenik dinasztiához hosszú történeti áttekintést is fűz.

Számunkra itt a legutolsó hivatal a fontos: *a rend és szabályozás megbékítő és nyugalmi megbízottja*,¹⁶ amely a 經略安撫使 hivatal magyar megnevezése. O. Hucker könyvében ezt olvashatjuk erről: katonai megbízott, egy a többféle megnevezés közül azokra a fővárosból kiküldött hivatalnokokra, akik egy körzet (lu) katonai felügyelőjének feladatait töltötték be, különösen a határvidékeken. Gyakran rövidítették jing-lüe shi formában.¹⁷ Azért ez a fontos számunkra, mert ez az a hivatal, amelyet Fan akkor töltött be, amikor megírta azt a nagyszabású művét, amely jelen fejezet fő tárgya. Ez a hivatal egyszerre rendelkezett adminisztratív, diplomáciai és katonai funkcióval. Fő feladata a helyi Song lakosság és a különféle törzsek, valamint a mindenféle Song adminisztráció alá tartozó protektorátusok lakói közötti béke megteremtése és fenntartása volt, illetve különféle beszerzési utak létrehozása és biztosítása a Song főváros irányába a határvidékekről.¹⁸ Ugyanakkor Fan hivatali karrierje abban is sajtóságos a kínai történelemben, hogy azok közé tartozik, akiket sosem ért a száműzetés bújá-baja, amely annyira központi téma a Song-kori útinapló-irodalomban. Ennek megfelelően térjünk rá Fan főművének tekintett munkájára, amelynek címe: *A Fahéj-tenger felügyelőjének és őrzőjének értekezései*, avagy 《桂海虞衡志》.¹⁹

Ahhoz viszont, hogy olyan szerteágazó tapasztalatai lehessenek, mint amilyenek előttünk az olvasó számára az *Értekezésekből*, az szükséges, hogy Fan tapasztalt utazó legyen. Erről ő maga számol be az *Értekezések* első fejezetének felvezetésében, amikor így ír múltjáról:

Wu keleti részében születtem, azonban északon, You és Ji helységeken töltöttem be hivatalt, délvidéken Jiao és Guang térségeken éltem, nyugaton pedig a Min és Emei hegyek lábánál hivatalnokoskodtam. Ezen mindhárom égtáj irányába tízezer li távolságot tettem meg, és bármerre is jártam, nem akadt olyan kilátó vagy egyéb látványosság, amelyet meg ne másztam és fel nem mértem volna.²⁰

16 Ebben Hargett „pacification and comfort commissioner for regulation and order” fordítását követtem.

17 Lásd Hucker: i. m., 172, 1232-es bejegyzés. Egyetlen módosításom: az O. Hucker által használt Wage-Giles átírást Hanyu Pinyinre cseréltem.

18 Hargett: i. m., 5, 9. lábjegyzet.

19 A továbbiakban röviden: *Értekezések*.

20 Fordításomat összevettem Hargett angol fordításával, lásd Hargett: i. m., 234. Wu keleti része a mai Suzhou körüli vidék általános megnevezése volt. A hivatalnoki munka You és Ji helységeken Fan a Jin állambéli 1170-es küldetésére utal. Jiao voltaképp Jiaozhi helynévre utal, ami a mai Vietnam északi és középső részének akkori megnevezése. A Min és Emei hegyek Szecsuanban találhatóak, Fan ide pont a tézisek helyszínéül szolgáló Guangxi tartományi hivatalnokoskodása után érkezett,

予生東吳·而北撫幽·薊·南宅交·廣·西使岷峨之下·三方皆走萬裏·所至無不登覽。

A mű 1175 után született, és Fan 1173 és 1175 között, Guangxi tartományban eltöltött két éve alatt szerzett tudását és tapasztalatait tartalmazza. A „Fahéj-tenger” 桂海 hagyományosan a mai Kína déli régiót, elsősorban Guangxi és Guangdong tartományok területeit jelölte, nevét pedig onnan kapta, hogy nagyon elterjedt volt itt a *Cinnamomum cassia* fa termesztése, amelynek kérge adja a fahéjat.²¹ Amikor nem kellett épp hivatali ügyeivel foglalkoznia, Fan a környező vidéket járta, és feljegyzett mindent, amit látott, hallott, és amit a helyiek meséltek neki virágokról, fákról, ásványokról, fűszerekről, tárgyokról, helyi szokásokról, kultúrákról, állatokról és még sok minden másról. Ezek a feljegyzések alkotják az *Értekezések* gerincét, amely tizenhárom fejezetre van felosztva: szakadékok és barlangok 巖洞, fémek és kövek 金石, aromás növények 香, borok 酒, tárgyak 器, madarak 禽, négy lábúak 獸, rovarok és halak 蟲魚, virágok 花, gyümölcsök 果, lágyszárú növények és fák 某木, vegyes tárgyak 雜 és a man népszerűség 蠻.²² Műfaji szempontból az *Értekezések* két, a Song-dinasztia idején kiteljesedő műfaj ötvözetének tekinthetők. Először is a „útinapló-irodalom”, amely a természetleírás, a történelmi és filozófiai értekezés és az útinapló egy nagyon sajátos ötvözeteként egyszerre tesz kísérletet a valóság leírására és ama leírásból szárba szökkenő gondolatok tolmácsolására. Ez a műfaj a Song-dinasztia idejére érte el csúcspontját, többek közt az olyan szerzők írásaiban, mint épp Fan Chengda. A másik műfaj kínai neve 類書, amely magyarul szó szerint „osztályozó könyvet” jelent, ez annak a megfelelője, amelyet mi „enciklopédiának” hívunk.²³

Az első tizenkét fejezet, némely kivételtől eltekintve, szinte leltári értelemben listáz különféle, a fejezetek témájának megfelelő elemeket, és csak ritka esetben ad hozzá kontextust, azonban ennek megvan az oka. Lássunk egy rövid részletet:

Kupa orron keresztüli iváshoz: A déli határ közelében élő emberek körében szokássá vált, hogy az orrukon át isznak. Van egy kancsóhoz hasonló eszközük, amelynek egyik oldalán van egy öntözőváza nyakához hasonló nyúlvány, amelyen át a bort felszívják az orrukba. A nyári hónapokban ezt

és 1175, valamint 1177 között tartózkodott itt. Lásd: Hargett: i. m., 8, a 4., 5., 6. és 7. lábjegyzetek.

21 Hargett: i. m., xxxvii.

22 A fejezetcímek fordításában Hargett megoldásait követtem.

23 Erről bővebben lásd Hargett: Fan Chengda's (1126-1193) Meipu... Id. kiad.

az eszközt használják, hogy vizet igyanak. Úgy tartják, hogy a folyadék oly gyorsan halad orrukba a torkukba, hogy el sem lehet mondani. Most már a Yong megyei lakosok is átvették ezt a szokást. Feljegyeztem ezt itt, mert azok, akik látják ezt, szórakoztatónak tartják.²⁴

鼻飲杯：南邊人習鼻飲·有陶器如杯碗·旁植一小管·若瓶嘴·以鼻就管吸酒漿·晷月以飲水·雲：「水自鼻入·咽快不可言。」邕州人已如此·記之以發覽者一胡盧也。

A mű első tizenkét fejezete ehhez hasonló, néhol hosszabb, általában rövidebb feljegyzések sorozata különféle, a fejezetek témájának megfelelő dolgokról. Azonban a tizenharmadik fejezetben, amelynek témája a man népesség,²⁵ minden a helyére kerül. Ugyanis annak érdekében, hogy a man népesség szokásainak, kultúráinak bemutatása közben ne kelljen végtelen magyarázatokba bonyolódnia, Fan a korábbi fejezetekben minden, e téma

- 24 Hargett: i. m., 241. A fent említett, orron át való ivás egyébként a mai napig foglalkoztatja a kutatókat, és nagy viták zajlanak arról, hogy valóban létezett, avagy csak félreértés vagy épp rossz szándékú fabrikáció a különféle források ellenére. Lásd például ezt a cikket: 罗劲松: 来不可思议的鼻饮 [Hihetetlen orron át ivás]. 广西日报, 2016. március 15. Online elérhető: <https://www.ddgx.cn/show/6610.html>. (Letöltve: 2025. december 5.)
- 25 A *man* népesség a Han dinasztia ideje óta a dinasztia határaitól délre élő népek gyűjtőneve. Fan alapvetően kétféle *man* népességről beszél: a déli Song-dinasztia határain belül élő *man* népek (蠻) és a dinasztia határain kívül élő *man* népek (外蠻). Hargett szerint ez a megnevezés Fan számára egyértelműen pejoratív értelemmel rendelkezett, mint ahogy a magyarban például a „barbár” szó volna, vagy Hargett számára az angol „barbarian”, azonban én erre nem találtam Fan eredeti szövegében semmiféle jelet. Sőt, számomra ezen fejezet egyik sarokpontja éppen az, hogy Fan mennyire emberien közelíti meg és ír ezekről a népekről lekezelés, megvetés, lekicsinylés nélkül. Fan maga is azt írja a *Tézisek*hez csatolt saját előszavában, hogy nem nézte le a helyieket: 不鄙夷其民. Hargett szerint ez a sor Han Yu 韓愈 sírfeliratról származik, és egész pontos fordítása: *nem barbárnak nézni a helyieket*. Ezért is furcsálltam Hargett azon nézetét, hogy itt voltaképp Fan pejoratíven használná ezt a kifejezést. Az egyedüli jel, amiről el tudom képzelni, hogy ilyesmire utalna Fan eredeti fogalmazásaiban, az, ahol a *yao* törzsek megnevezésében néhol a 獠 írásjegyet használja a 獠 helyett. Fan korában mindkettő használatos volt a *yao* törzsek megnevezésére, ám míg az utóbbiban az előtag a 玉, amelynek jelentése „drágakő”, addig az előbbiben az előtag a „kutya” értelmű 犬 szóból képzett 犵. Ahhoz hasonlatos, mintha magyarban azt mondanánk, hogy „kutyafejű barbár”. Erre a viszonyra alább még bővebben kitérek. Hargett kijelentése arra vonatkozhat, hogy a *man* kifejezés önmagában pejoratív, azonban mivel nem volt más kifejezés rájuk, Fan kénytelen volt használni, még akkor is, ha ő maga úgy gondolta, nem nézi le ezeket az embereket, közösségeket. Ez a nyelv és a valóság közti ellentmondás mérge négy külön értekezést is, azonban erre itt nincs alkalmunk, azon túlmenően, hogy jelezzük az ellentmondás létezését.

kapcsán releváns dolog pontos meghatározását megadta. Így pedig ezen összegző fejezetben csak említenie kell egy-egy tárgyat, növényt, állatot és így tovább, az olvasó pedig a dolog meghatározását már látta korábban, ezért jó esetben eleve tudni fogja, hogy Fan épp miről beszél.

Emellett az *Értekezések* számos önéletrajzi elemet is tartalmaz a fenti részleten túlmenően is. Egyik kedvencem a – kínai típusú, gabonából készített – borokról írott fejezet első néhány sora, amely egyébként egy érdekes episztemológiai éllel is rendelkezik. Az említett szöveghelyen ezt olvashatjuk:

Természetemnél fogva nem tudok sokat inni. Hivatalnoktársaim közül, akik keveset isznak, senki sem iszik oly keveset, mint én. Mégis, azok közül, akik ismerik a borokat, egyikük sem ismeri őket annyira, mint én.²⁶

餘性不能酒·士友之飲少者莫予若也·然知酒者亦莫予若也。

Meglátásom szerint ebben a rövid részletben Fan szándéka kettős: azon túlmenően, hogy közli, hogy nem bírja az alkoholt (不能酒), azt is megerősíti, hogy ennek ellenére tudása a borokról több, mint azoknak, akik fogyasztják is, ismerik is a borokat. Úgy gondolom, hogy Fan fő üzenete itt az, hogy ahhoz, hogy valamiről tudásunk legyen, különösen olyan dolog kapcsán, mint a bor és az alkohol általában, nem szükséges, hogy szélsőséges mértékben fogyasszuk. Ez egy fajta mértékletességre való intés a részéről, ami nemcsak a konfucianizmus, hanem minden más iskola, voltaképp az általános kínai eszmetörténet egyik legalapvetőbb értelme is. Minden szinkretizmus ellenére, visszacsatolva egy keveset a legizmushoz: amikor a *Shang urának könyve* és a *Hanfeizi* egyaránt figyelmeztet, hogy azon állam, amely egy törvénnyel rendelkezik, fennmarad, és azon állam, amely tíz törvénnyel rendelkezik, feldarabolgatik, pontosan azt az üzenetet közvetíti, hogy a mértékletesség nemcsak olyan jelenségek kapcsán fontos, mint az élvezetek (jelen esetünkben a bor), hanem az olyan fontos dolgok kapcsán különösen, mint az államvezetés. Természetesen ez akár visszavezethető egészen a daoizmusig, ahol azt láttuk: A nagy fejedelemség kormányzása olyan, mint a kis halak sütögetése 治大國若烹小鮮.²⁷ Az utalás értelmében ahhoz hasonlatosan, ahogy a kishal könnyen szétforgácsolódik, ha sokat forgatják, mozgatják sütés közben, a nagy államot is minél egyszerűbben

26 Hargett: i. m., 239. Fordításmat összevettem James Hargett angol fordításával. Lásd uo. 47.

27 Magyar fordítás: Tőkei Ferenc: *Kínai filozófia, ókor*. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 38.

és stabilabban kell vezetni, mindenféle felforgató tevékenység nélkül.²⁸ Ez számunkra azért lényeges, mert amint Hargett fentebb jelölte, az útinapló-irodalom nem ritkán komoly filozófiai fejtegetésekbe is belemegy mindannak ellenére, hogy sok esetben rövid írásokról beszélünk.²⁹ Fan esete azért más, mert az *Értekezések* könyv hosszúságú alkotás, így nem ritkán filozófiai nézetekbe is belebocsátkozva írja le mondandóját.

- 28 Meglátásom szerint ez kapcsolatba hozható azzal a szinte kormányzati automatizmusra törekvő nézettel, amelyről a doktori dolgozatomban a Hanfeizit taglaló fejezetében írtam. Ott úgy fogalmaztam, hogy a *Hanfeizi* végső nézete a kormányzás kapcsán az, hogy az emberi tényezőt minél inkább ki kell iktatni a kormányzásból, és törvények segítségével, amennyire csak lehet, szinte önmozgóvá kell alakítani a rendszert: minél kevesebbszer avatkozunk be a helyes kormányzásba, annál stabilabb lesz. További lépésként úgy vélem, hogy ez kapcsolatba hozható nemcsak a legista, hanem más iskolák által is képviselt 無為 állásponttal a kormányzás kapcsán: itt-ott, néhanapján, minél kevesebbszer, annál jobb, mindössze egy-egy reform az, ami megengedhető ebben a nézetben. Ugyanakkor kapcsolható ahhoz is, amit úgy fogalmaztam meg a Hanfeizi fejezetben, hogy a legizmus, és különösen a *Hanfeizi* célja az, hogy a politikából kivonja az emberi tényezőt: nem magát az embert, hanem az emberi tényezőt abban az értelemben, hogy kivonja az ember vágyait a politikára való ráhatás lehetőségéből. Ebben Bryan W. Van Norden filozófus, sinológus meglátásához csatlakozom, aki a *Taking Back Philosophy: A Multicultural Manifesto* című könyvében úgy véli, hogy a *Hanfeizi* lényege az, hogy a politikai intézményeket úgy kell megalkotni, hogy ne függjenek a politikai aktorok erényének meglététől vagy hiányától. Lásd Bryan W. Van Norden: *Taking Back Philosophy: A Multicultural Manifesto*. Columbia University Press, New York, 2017, 14. Meglátásomban ez nagyon fontos, mert magam is úgy vélem, hogy ez a radikális különbség a konfucianizmus és a legizmus között: a konfucianizmus mindent az erényre tesz fel, a legizmus számára az erény mellékes, ugyanis a rendszer működőképessége a fontos. Az igazán komoly viták ott kezdődnek, hogy a rendszer működőképességének mi a végcélja. Például: létrehozható-e egy rendszer, amely az emberek életének javításáért működik úgy, hogy az erény meglétét vagy hiányát teljes mértékben kivonjuk a rendszer működéséből?
- 29 Ezzel kapcsolatban lásd Hargett elemzését a California State University számára tartott videoelőadásban Wang Anshi *Feljegyzés a látogatásról a hegyhez, ahová Huibao elvonult* című útinaplójáról: www.youtube.com/watch?v=ASW1Z470ozQ. (Letöltve: 2025. december 5.) Az említett irodalmi alkotás Wang legismertebb útinaplója, eredeti címén 《遊褒禪山記》 Lásd: *Classical Travel Sketches of the Song Dynasty* 《宋代遊記選譯》. The Commercial Press, Peking, 2015, 131–139. Számomra ez az egyik legszebb útinapló irodalmi alkotás, nemcsak azért, mert különösképp rajongok Wangért és tevékenységéért, hanem azért is, mert valóban egy mély filozófiai tartalommal is ellátta ezt az útinaplót, amelyben párhuzamot von a ritka és felfedezetlen tájak, mély barlangok, és a ritka és kevesek számára elérhető tudás között, amely párhuzamot az útinapló végén ráadásul egy tudásetikai dimenzióba is behelyezi, amikor afelett sajnálkozik, hogy mennyi régi tudás elveszett, és reményét fejezi ki, hogy a jelenkor nagy emberei ennek tudatában alkotnak és mondanak véleményyt. Mióta elkezdtem kínai történelemmel foglalkozni, kétségtelenül ez lett az egyik kedvenc különálló írásom mind közül.

Fan Chengda *Értekezése* egy másik szempontból is nagyon erősen kapcsolódik a Songdinasztia-kori útinapló-irodalomhoz. Mint Hargett jelzi, ekkoriban az útinapló-irodalom szerzők egyik legfontosabb, felvállalt feladata a helyi, téves tudásformák, valamint a helyi viszonyokról kialakult, téves birodalmi tudásformák korrekciója volt.³⁰ Fan *Értekezése* telis-tele van ilyen jellegű korrigálásokkal a helyi közlönyökben található írásokkal, információkkal kapcsolatban. Ez Hargett szerint kapcsolható a Song-dinasztia idején ismét megújult erejű konfucianus nézetrendszerhez, amelynek egyik alapvető célkitűzése továbbra is a nevek helyreállítása, a 正名 maradt.³¹ Fan esetében ez egy egyszerű növény megnevezéséről vagy elterjedéséről fennálló nézet kijavításától egészen a helyi lakosság különféle szokásairól elterjedt nézetekig terjed. Ennek egyik formája az, amikor Fan azokkal a nézetekkel száll szembe, amelyek talán valamenynyire elvárható módon arról szólnak, hogy a határokon kívül/belül élő „barbár” népek koszosak, műveletlenek, egyszerűek és az állatoknál alig többek. Ezekkel szemben Fan például a következőket írja:

Ami a Yong adminisztratív körzetbe érkező különféle man népességeket illeti, szokásaik és tradícióik nagyrészt azonosak [a korábban említett Ziqi közösségével]. Sokuknak mélyen ülő szemeik és langaléta testük van, arcuk sötét, fogaik fehérek. Hajukat damasztal kötik fel, rövid durva anyagból készül ruhát viselnek, és meztől járnak. Széles karimájú szalmakalapot viselnek, nemezelt anyagot vetnek a vállukra, fülbevalót hordanak, és mosásuk fogaikat. Arany karkötőt hordanak, és hosszú tört viselnek a hátukon. [...] Természetüktől fogva rajonganak a tisztaságért. Több ember osztozik egy étkezés során. Egyetlen kanalat helyeznek egy tál ennivalóba, valamint egy kupányi vizet a tál mellé. Fialat és idős osztozik a kanálon evés közben. Belemártják a kanalat a vízbe, ennivalót vesznek magukhoz, majd visszateszik a kanalat a vízbe. Az ennivalót kézzel csavarják a tányéron, ezért gömb alakú és tiszta. Csak ez után veszik az ennivalót a kanálra és helyezik a szájukba [anélkül, hogy a kanál a szájukhoz érne]. Minden bizonnyal azért cselekszenek így, mert nem akarják, hogy a koszos kanál kárt tegyen bárkiben is. Minden étkezésük roppant szerény, a borivást is egyetlen kupára korlátozzák, amelyet képesek mindössze néhány hörpintéssel megüresíteni. [...] Minden étkezés után kötelezően fogat mosnak, ezért fogaik mindig ragyogó fehérek.³²

30 Hargett: i. m., 105–111.

31 Jonathan O. Pease ugyanerre hívja fel a figyelmet Wang Anshi fentebb említett útinaplójának elemzésében. Lásd Jonathan O. Pease: *His Stubbornship: Prime Minister Wang Anshi (1021-1086), Reformer and Poet*. Brill, Boston, 2021, 64–73.

32 Hargett: i. m., 258–259.

諸蠻之至邕管賣馬者，風聲氣習，大抵略同。其人多深目長身，黑，以錦纏椎髻，短褐徒跣，戴笠荷蓐，珥刷牙，金環約臂，背長刀【。。。】性好潔，數人共飯，一柁中植一匕，置杯水其旁，少長共匕而食。探匕於水，鈔飯一哺放，搏之柁，令圓淨，始加之匕上，躍以入口，蓋不欲汙匕妨他人。每飯極少，飲酒亦止一杯，數咽始能盡。【。。。】。食已必刷齒，故常皓然。

Ebben a szövegrészben egyértelmű, hogy egy olyan közösségről van szó, amelyik kifejezetten sokat ad a tisztaságra és a higiéniára. Fan többször is kihangsúlyozza a fogmosás tényét, valamint pontosan leírja, hogy mennyire odafigyelnek evés közben arra, hogy ne koszosan adják tovább azt a kanalat, amellyel mindenki eszik. Ezt a célt szolgálja az is, hogy leírja, hogy fülbevalót és arany karperecet hordanak, színes damasztot és noha durva anyagból készült, de nemezelt öltözetet viselnek, amihez nagyon jól találunk a „mindig ragyogó fehér fogaik”. Egyáltalán nem az az olvasó benyomása, hogy itt olyan népekről volna szó, akik koszosak, rendetlenek vagy civilizálatlanok volnának. Néhány sorral később Fan azt is leírja róluk, hogy ha tehetik, még csak nem is ürítenek a lakhelyeik közelében:

Megvetik a rossz szagokat. Valahányszor a vadonban ürítenek, mindig lyukat vájnak és eltemetik az ürüléket. A Yong megyebeliek gyakran arra használják az ürülék bűzét, hogy az általuk megvetett emberekkel elbánjanak. [Ürülékkel teli] agyagedényekkel dobálják meg őket, akik várható módon mindig lóra pattannak és így menekülnek.³³

甚惡穢氣，野次有穢，必坎而覆之。邕人每以此制其忿戾，投以穢器，輒躍馬驚走。

A sárdobálásnak egy igen kreatív formája, mondhatnánk. Ugyanakkor ismét azt jelzi, hogy mennyire nagyra értékelik a tisztaságot maguk körül, leszámítva a haragosaikkal való elbánásnak ezt az igencsak érdekes módját. Ugyanakkor azt is érdemes szem előtt tartanunk, hogy Fan egyik esetben sem fogalmaz meg ítéletet, mindössze tényszerűen közli a megfigyeléseit és azt is, amit másoktól hallva feljegyzett, még akkor is, ha, mint alább látni fogjuk, ezek néhol abszurd jelleget öltenek. Többek közt ezek azok a szövegrészek, amelyek kételyt ébresztettek bennem Hargett azon meglátásával szemben, hogy Fan lenézte volna ezeket az embereket. Ugyanakkor természetesen ez nem jelenti azt, hogy kritikátlan lett volna velük szemben. Az egyik nagyon szembeötlő eset, ami erre

33 Uo. 259.

utal, a man népesség körében élő többféle házassági szokás, amelyeket a következőképpen írt le:

Ami a délnyugati fan népesség szokásait illeti, kevés a változatosság bennük. A férfiak nagyon erősek, a nők nagyon tiszták. A férj és a feleség külön helyen él [a lakásban]. A nő lakosztálya mélyen elrejtett, ahová soha senki más nem megy be. Amikor a férj meglátogatja a feleségét, csak az után megy be, hogy a kardját a lakosztálya ajtaja mellett felakasztotta. Néha megegyeznek, hogy mélyen a hegyekben találkoznak. Ezt azért teszik, hogy ne szennyezzék be a lakhelyüket. Úgy tartják, hogy másképp szellemek és holt lelkek romlást hoznának a házra. Ezen man népek közül egy sem tett kárt soha senkiben. Ezért mi sem tudunk túl sok részletet az életvitelükről.³⁴

西南蕃俗·大抵介別·男夫甚剛·妻女甚潔·夫婦異居·妻所居·深藏不見人·夫過其妻·掛劍於門而後入·或期於深山·不褻穢其居·謂否則鬼神禍之·此諸蠻皆未嘗為害·故其事亦不能詳知。

Fan továbbra is tényszerűen közli az imént olvasott részleteket anélkül, hogy bármiféle ítéletet mondana, noha talán az, hogy ezek az emberek soha senkiben nem tettek kárt, talán lehet egyfajta pozitív értékelés Fan részéről. Ugyanakkor, amikor a némely „külső *man*” 外蠻 házassági szokásról ír, már távolról sem ennyire rózsás a helyzet. Mint írja:

Az esküvő éjszakáján mindkét család bőséges katonai készenléletet biztosít. A legkisebb szóbeli provokáció következtében is a két tábor fegyvert ránt egymással szemben állva. Az esküvő után a vő gyakran kardot ránt. Ha a feleség rabszolgái és szolgálólányai ellenkezésüket fejezik ki, pusztá kézzel öli meg őket. Minél több rabszolgát tud megölni [onnan számítva, hogy a férj és feleség belépett a kunyhóba],³⁵ felesége családja annál inkább félni fogja. Másképp gyávának fogják tartani.³⁶

- 34 Uo. 258. A fenti szöveg két külön népességről beszél: az elején a fan 蕃 népességről van szó, a végén azonban áttér a man 蠻 népességre, akikről korábban volt szó a szöveg helyben. Fan Chengda számára a kettő annyiban társítható, hogy mindkettő a Han kínai Song lakosságon kívül élő népcsoport. Továbbá az itt olvasható fan 蕃 népesség nevében olvasható szó nem a Fan Chengda nevében olvasható szó, amely: 范.
- 35 Belép a kunyhóba: 入窠. Fan leírja, hogy ennek a szokásnak megfelelően, amikor a házasság megkötötték, a nő családja egyszerű szalmakunyhót épít a feleség szüleinek lakhelyétől körülbelül száz li távolságra, ahol a friss pár fél évig él együtt, majd visszatérnek a férj háztartásába. Lásd Hargett: i. m., 167.
- 36 Uo. 255.

成禮之夕·兩家各盛兵為備·小有言則兵刃相接·成婚後·婿常抽刃·妻之婢妾注意即手殺之·自入寮能多殺婢·則妻黨畏之;否則謂之懦·

Ez vezeti el Fan Chengdát oda, ami számomra műve egyik legfontosabb és legkiválóbb része. Ez pedig egy szenvedélyes kirohanás a rabszolgaság intézménye ellen. Szeretném ezt a szöveghelyet teljes hosszában idézni:

Az Annanbeliek nem tudnak pénzermét önteni, ezért kizárólag a Kínából beáramló rézpénzt használják, amelyet az utazó kereskedők visznek ki a határokon kívülre. A rabszolgákkal való kereskedelem, a hivatalnokok határvidékre való utazása és a kínai rézpénz kivitele – három olyan dolog, ami ellen törvényi megszorítás van érvényben. A mai ember azonban továbbra is részt vesz ezekben a gonosz tettekben. A megbékítés és nyugalmi miniszter, a főfelügyelő és a hegyi települések ellenőre minden bizonnyal nem jó erkölcsű ember. A határvidékek ügyintézése azért romlott le, mert rossz szándékú emberek saját akaratuk szerint cselekednek. Sok nap, sőt hónap telt el, és a helyzet semmit nem javult. Mivel a legtöbb kormányzati hivatalnoknak semmi rendszeres anyagi támogatottsága nincs, minden lehetőséget megragadnak, hogy valahogy szert tegyenek egy kis bűzös területeskére, ahol mindössze eltengetik szégyenteljes életüket haláluk napjáig. Azokról a hivatalnokokról szólva pedig, akiknek nincs idejük odafigyelni a határvédelemre és az állam ügyeire, megérdeklük, hogy mulasztásuk okán dühöt és elkeseredést érezzenek szívük mélyén.³⁷

不能鼓鑄泉貨·純用中國小銅錢·皆商旅泄而出者·按:掠賣婢奴·與土人遊邊·及透漏錢寶出外界·三者法禁具在·今玩弊如此·蓋安撫·都監·沿邊溪洞司不得人·邊政頹靡·奸宄肆行所致·日滋月長未艾也·及邊吏多無財用植立·窮鬥升瘠土·苟活待盡而已·何暇顧邊防國事者·宜痛心疾首焉·

Ebből a három részletből több fontos dolog is kiderül számunkra. Először is továbbra sem vélem felfedezni azt, hogy Fan bárkit lenézne, barbárnak tekintene.³⁸ Az első részletben mintha még fel is nézne a fan lakosságra,³⁹ hiszen mint mondja: soha senkiben kárt nem tettek (此諸蠻

37 Uo. 261.

38 Még akkor sem, ha a lakosság nevében szereplő 蕃 írásjegy egyik értelme valóban az „idegen” vagy „nem hazai”. Ez önmagában még nem feltétlenül a lenézés tárgya vagy következménye.

39 Ismét, ez a fan lakosság neve 蕃, és nem a Fan Chengda nevében található 范 írásjegy.

皆未嘗為害). Ugyanakkor hozzáfűzi azt is, hogy ebből az okból kifolyólag keveset tudunk az életvitelükről. Ez arra enged következtetni, hogy a leggyakrabban olyan közösségekről volt tudomása a Song kormánzatnak, akivel konfliktusos viszonyba lépett. Ne feledjük: Fan Chengda részben katonai hivatalt töltött be a régióban. Hamarosan érteni fogjuk, hogy miért volt ennyire fontos számára, hogy legalább ezekkel a fan közösségekkel nem került katonai összetűzésbe. Előtte azonban néhány másik szempont. A második részletben, amely egy teljesen más jellegű házassági szokást mutat be, már érezhetően egy másik hozzáállás tapasztalható Fan részéről. Véleményem szerint ez abban látszik, hogy a két család által biztosított katonai védelem közötti viszony törekenységét (a legkisebb provokációra is fegyvert rántanak egymásra 小有言則兵刃相接) hangsúlyozza mint a bizalmatlanság forrását, illetve azt, hogy ha a férj nem öl meg elég rabszolgát és szolgálólányt pusztá kézzel, gyávának fogják tartani (自入寮能多殺婢·則妻黨畏之; 否則謂之懦). Ez egy teljesen másféle szokásrend, mint amit korábban a *man* népeesség esetében leírt, és nem téveszthető szem elől, hogy másképp is ír róla.

Ennek kontextusában olvasandó a harmadik részlet, amelyet három tiltott dolog elsorolásával kezd: a rabszolgákkal való kereskedelem, a hivatalnokok határvidékre való utazása és a Song hivatalos pénz nemének határon kívülre való vitele. Ez azért fontos adalék, mert jelzi, hogy amikor olyasmiről ír, amit a különféle *man* népekkel kapcsolatban nehezményez, közli, hogy noha a Song területeken belül is ezek törvényi tiltás alá esnek, mégis sok ember űzi ezeket az erkölcstelen tetteket. Kontextusként érdemes megjegyezni, hogy noha a legtöbb dinasztia a Qin után szóban tiltotta az emberek rabigába hajtását, mégiscsak a legtöbb esetben szemet hunyt e gyakorlat felett. Mint korábban láttuk, Wang Anshi még a fizetetlen kényszermunkát is felfüggesztette, ám egyrészt ez sem volt mindig betartva, másrészt pedig a rabigába hajtás gyakorlatként fennmaradt, különösen a háborúban foglyul ejtett katonák és civilek esetében.⁴⁰ Pontosan ezért fontos Fan számára az, hogy bár megvolna a lehetőség az ehhez hasonló, elítélendő cselekedetek megszüntetésére, ám ha Songnak nemcsak a lakosai, hanem a képviselői is űzik, akkor hogyan is várnák el másoktól, hogy lemondjanak mindezekről. Ez az értelme

40 Erről bővebben lásd a korábban már hivatkozott Wang Anshi monográfiát (Pease: i. m.), különösen a könyv második nagy fejezetét, amely lépésről lépésre veszi a különféle reformokat, amelyeket Wang bevezetett a földadó reformtól kezdve a birodalmi vizsgarendszer reformján keresztül az állami kölcsönök rendszerének reformjáig (159–318). Általánosabb áttekintést kapunk a rabszolgaság intézményéről és az ellene fellépő küzdelmekről Nicole Hallett írásában. Lásd Nicole Hallett: *China and Antislavery*. In Peter Hinks – John McKivigan (szerk.): *Encyclopedia of Antislavery and Abolition*. Greenwood Press, London, 2007, 154–156.

annak a kijelentésnek, hogy az állam ügyeinek intézése azért romlott le és ment tönkre, mert erkölcstelen emberek saját akaratukra többet adnak [mint az állami dekrétumokra vagy az erkölcsre] (邊政頹靡·奸宄肆行所致). Azonban azt is kell látnunk, hogy Fan figyelme kiterjed arra is, hogy sok esetben a központi kormányzat magára hagyja ezeket a kiküldött hivatalnokokat, aminek az lesz a következménye, hogy a kényelem megteremtése érdekében minden lehetőséget megragadnak, még azt is, ami illegális – ennek Fan általi megakadályozását azonnal tárgyaljuk bővebben is. Illetve a három tiltás közül az egyik épp az, hogy hivatalnoknak tilos határvidékre utaznia: ez alatt sokkal inkább azt kell érteni, hogy kiküldetés nélkül, önszántából nem utazhat határvidékre, ugyanis az ilyen esetekben leggyakrabban a határon kívüliekkel kötendő törvénytelen üzletelés lehetett az indok, ami hasznos lehetett a személynek, ám gyakran káros az államra nézve. Térjünk most át arra a szöveghelyre, amelyre többször utaltam fentebb, jelezve, hogy részletesen kitérünk a különféle vonatkozásaira.

Legszívesebben szó szerint idézném, ám mivel egy több oldalas szövegrésről van szó, nem áll módomban így cselekedni. A szöveghely voltaképp egy határkonfliktus megoldása, amely a Song kormányzat és különféle *yao* törzsek között robbant ki.⁴¹ A kiváltó ok az volt, hogy a Guilin környéki hegyek közötti völgyekben, ahol a *yao* lakosság élt, egyrészt nem lehetett rizsföldeket létrehozni, másrészt pedig nagyon ritka volt az esőzés. Ennek következtében pedig a gyakori éhezéseket egyrészt enyhítendő, másrészt – ha lehet – megelőzendő, ezen lakosság tagjai gyakran betörték a Song-dinasztia területén levő kormányzati termőföldekre rabolni, fosztogatni, ami érthető módon nem kevés anyagi és emberi kárban végződött mindkét fél tekintetében. Ez az alaphelyzet némi magyarázatra szorul. A kormányzati termőföldek fogalom alatt itt a Song-dinasztia határain belüli termőföldekre gondol Fan, ahová a Song határain kívül élő *yao* törzsek tagjai alkalomadtán betörték és fosztogattak. Ugyanakkor ez nem feltétlenül jelentette a Song fizikai határain kívüliséget. A mai Guangxi tartomány, amely már a Song idején teljes mértékben a dinasztia területét képezte, számos olyan, elsősorban karszt kőzet alapú hegyvidékkel rendelkezik, amelyek nem tartoztak a Song felügyelete alá egyszerűen azért, mert szinte megközelíthetetlenek voltak azok számára, akik nem ismerték a járást. Így ez a fogalom ketős értelmű: egyrészt a Song-dinasztia fizikai határait is jelöli, ám azzal

41 A konfliktus leírását lásd Hargett: i. m., 176–179, az eredeti kínai szöveghely: 256–257. Az alábbi határkonfliktus leírása ezekről az oldalakról származik. A szöveg hossza miatt csak ott fogok pontosan idézni, ahol ez elkerülhetetlen.

a kikötéssel, hogy ezeken belül számos úgymond szürke zóna létezett, amelyek nem voltak a dinasztia közvetlen felügyelete alatt. Fan maga is megjegyzi, hogy ezeken a területeken a *yao* közösségek tagjai gyakran idegenvezetőként működtek különféle embereknek, mert mindenféle kis ösvényt, járást, völgyet jól ismertek, és nem ritkán megtörtént, hogy tényleg vezetőként az embereket, kirabolták, esetleg meg is ölték őket. Ugyanezen okból kifolyólag nem volt lehetséges egy nagyszabású katonai akció sem ezen lakosság betörésére. A helyi földművelő Song lakosság nem volt képes felvenni a harcot a *yao* törzsek képzett harcosaival, akik oly gyorsan cselekedtek, hogy sokszor, mire a megyeszékhely hírt kapott egy támadásról, a betörő sereg már vissza is vonult a hegyek közé.

Eme alaphelyzet felvázolása után Fan leírja, hogy ezek a *yao* törzsek különféle „hegyi javakkal” 山貨⁴² kereskedtek titokban az ide kirendelt kormányzati hivatalnokokkal, akik cserébe rizst és sójt juttatnak nekik. Mint fentebb láttuk, ezért volt megtiltva az, hogy a Song hivatalnokai a határvidékekre utazzanak az olyan kormányzati székhelyekről, mint például Guilin, ahol Fan is élt ebben az időben. Mint később látni fogjuk, a probléma itt épp az, hogy a *yao* törzsek nem fizettek, így nem juttattak bevételt a Song kormánynak, hanem az ilyen módon végzett csere egyedül a törvénytelenül eljáró hivatalnokot gazdagította, aki a cserélt javakat viszont pénzért továbbadhatta. Ugyanakkor Fan felveti azt is, hogy számos ilyen korrupt hivatalnok nem ritkán olyan egyezségeket köt, amelyek átverésen alapulnak – például a beígért javak az ígértnél rosszabb minőségűek –, ami oda vezet, hogy a *yao* törzsek jogos felháborodásukban nem is élelemszerzés, hanem egyszerű bosszú okán törnek be a határ menti Song vidékekre. Ez mindkét oldalról vérbosszúkhöz vezet, ami csak tovább rontja az amúgy sem stabilnak mondható helyzetet.

Ezek után következik Fan leírása arról, hogy voltaképp mit is tett annak érdekében, hogy megoldja a helyzetet. Mint mondja, a Qiandao uralkodási időszak kilencedik évében, tehát 1173-ban szerzett tudomást a helyzetről. Első lépésként hivatalnokokat küldött szét a vidéken, hogy felmérjék a helyzetet. Második lépésként a régióba kirendelt Song katonaságot felmentette a szolgálatkötelesség alól, és felfegyverezte a helyi lakosságot a régió védelmére. Az ezen lépés mögött meghúzódó gondolat az lehetett, hogy ezek az emberek adott esetben már generációk óta itt éltek, és a *yao* lakossággal különféle mélységű viszonyokban lehettek, akár barátságban is, szemben az adott esetben csak hónapok vagy évek óta ott állomásozó, a birodalom minden más részéről odavezényelt hivatásos

42 Ilyenek voltak például a hegyvidéken termő tűlevelű fákból készült falemezek, vagy épp a hintőpor. Lásd Hargett: i. m., 176.

Song hadsereg tagjaival, akik idegennek számítottak a régióban. Sőt, Fan megjegyzi, hogy nem volt ritka az sem, hogy házasságra léptek a helyi han kínai és a *yao* lakosságok tagjai. Így pedig feltehetőleg arra számított, ha barát áll szemben baráttal vagy épp családtag családtaggal, kétszer is meggondolják, mielőtt teljes fegyverzetben egymásnak rontanának. Mint írja, a nyilvántartásba vett, fegyverképes emberek száma több, mint hétezer volt, akiket ötven alakulatba osztott be. Ugyanakkor megtiltotta a magas- és közepes rangú katonai vezetőknek, hogy bármiféle kapcsolatot létesítsenek a *yao* törzsek tagjaival. Ennek oka valószínűleg az lehetett, hogy elejét vegye a konfliktust hamar megoldani szándékozó kétoldali kiegyezéseknek, amelyekből ismét csak mindkét oldalon egyedül a törzsfőnökök és a Song katonai vezetők nyerhetnének. Ugyanakkor engedélyezte, hogy a Song lakosság anélkül bánjon el a betörő *yao* csapatokkal, hogy arról értesítenie kellene a feletteseit. Ennek oka kettős lehetett: egyrészt a *yao* törzsek tudára akarta adni, hogy az észlelt betörés azonnali katonai válaszban részesül, másrészt pedig láttuk fentebb, hogy az egyik probléma épp a helyi Song adminisztráció lassú válasza volt, így a felettesek engedélyének felfüggesztése meggyorsította a betörésekre adott katonai válasz lehetőségét, sőt, akár meg is előzhette az időben észlelt betöréseket.

Mindezek után parancsba adta, hogy a Guilinben található kormányzati székhely lépjen szorosabb kapcsolatba a *yao* lakossággal, különösen a békés törzsfőnökökkel. Amikor azt látta, hogy „a helyi [Song] lakosság támogatja lépéseit és kerüli a törvényszegést”,⁴³ kereskedelmi csatornákat nyitott köztük és a *yao* törzsek között, ami egyébként lehetetlen lett volna. Fan leírásában ebből a *yao* törzsek azt látták, hogy a helyi Song lakosság egységes, és a régió innentől kezdve nehézkesen járható és veszélyes a számukra,⁴⁴ ami jelentősen megnehezíti a Song területekre való betörést. Fan hozzáfűzi azonban, hogy mivel sikerült kereskedelmi kapcsolatokat létesíteni a *yao* törzsekkel, ezek most élvezik a rizs és só területeikre való beáramlását, és örömmel vetik alá magukat a Song rendeleteknek. Ezek után egy helyi Song hivatalnok segítségével ötvenkét *yao* törzsfőnököt 頭首 hívott össze Songjiang helységben,⁴⁵ akik a tárgyalások következtében átálltak a Song kormányzat oldalára. Mint írja, ez a hivatalnok elment

43 Saját megfogalmazása: 亦視省民相團結·毋得犯法。Lásd Hargett: i. m., 257. Fordításomban Hargett angol fordítását követtem (177).

44 A Fan által itt használt „nehézkesen járható és veszélyes [terület]” a 形格勢禁 kifejezés, amely eredetileg Sun Wu, vagyis Sun Zi a *Történetíró feljegyzéseiben* található életrajzából származik.

45 Hargett jelzi, hogy ez a mai Guangxi tartomány Longsheng Gezu Zizhiqu városának nyugati részén volt. Lásd Hargett: i. m., 177, 143. lábjegyzet.

minden területre, ahol a legösszeférhetlenebb *yao* közösségek éltek, akik mindenféle változást gyanakvással szemlélték, és elmagyarázta nekik a Song kormányzattal közelebbi kapcsolatok előnyeit, valamint azok hiányában a hátrányokat is.

Ennek következtében a helyi Song kormányzat létrehozott két kereskedelmi és cserepiacot:⁴⁶ egyiket Yining helységben, a másikat pedig a Rong megyei Rongxi településen.⁴⁷ A Song kormányzat és a *yao* törzsek viszonya ennek köszönhetően annyira normalizálódott, hogy a császár születésnapján a *yao* törzsfőnökök vezette küldöttségek egészen a régióközpont Guilinbe is bemehettek, ahol a helyi Song kirendeltség bőséges lakomával vendégelte meg őket, ami igencsak a kedvükre volt. Ráadásul idővel központi Song nyilvántartásba vették a hadseregeiket is, így hivatalos, majdnem reguláris alakulatoknak fogadva el azokat, ami Fan szerint saját közösségeikben igencsak emelte a hírnevüket és szavaik súlyát. Emellett azt is leírja, hogy mindennek volt egy végtelenül gyakorlatias oka és következménye is Song oldalról: nemcsak védetté váltak mindkét oldalról a Song fizikai határai, hanem ha akadt is valamiféle távoli *yao* törzs, aki meg akarta támadni a Song dinasztiát, előbb le kellett győznie az annak határain élő és hozzá hű *yao* törzseket, mielőtt megtámadhatta volna konkrétan a Song határokat.

Mindezek következtében, hónapokkal az események után több tucat *yao* törzsfőnök és hadvezér látogatta meg Fant irodájában, és átnyújtottak neki egy mindannyiuk által aláírt nyilatkozatot, amelyet teljes hosszában idézek:

Én, ez és ez, már elfoglaltam hivatalos megbízatásomat a hegyekben, és most biztosítanom kell, hogy megkötések érvényesek a [törzsek] ifjú fiaira és lányaira.⁴⁸ A férfiak napi munkájuk végzésében viselhetnek vadászatra használt husángot, a nők a napi munkájuk végzésében hordozhatnak kendert. Kedvük szerint átjárhatnak a Song határon, ám nem kelhetnek bajt és zűrzavart odaát. Azok, akik mégis bajkeverők, jobb, ha tudják: odafent ott a nap, alant pedig a földi hajlék. Azok pedig, akik megszegik

46 A „kereskedelmi és cserepiac” Hargett angol „trade and exchange market” fordításának magyarosítása a kínai 博易場 szóból. Feltehetőleg olyan piacokról van szó, ahol egyszerre folyt pénz alapú kereskedelem és cserekereskedelem is, ugyanis láttuk az elején, hogy ez utóbbi már eleve fennállt illegálisan. Legalizálásával Fan valószínűleg a feketepiacot akarta aláásni. Lásd Hargett: i. m., 178.

47 Hargett jelzi, hogy Yining település a mai Lingui várostól északnyugatra található, azonban a Rong megyei Rongxi helység pontos helye máig ismeretlen. Lásd Hargett: i. m., 171, 119. lábjegyzet, illetve 178, 145. lábjegyzet.

48 Az itt használt kifejezés: 今當鈐束男女.

ezt az egyezményt: fiaik szamarakká lesznek, lányaik disznókká válnak, és egész családjuk kiirtatik. Nem megengedett [a törzsek számára], hogy szép dolgokat mondjanak [a Song-beliek] arcába, ám szidalmazzák őket a hátuk mögött, ahogy az sem megengedett, hogy nyájas udvaroncként hízelegjenek. Amikor a hegyekben mennek, ugyanazon ösvényeken haladnak, és amikor a folyón lehajóznak, ugyanazokat a hajókat használják [mint a Song-beliek]. A férfiak ugyanazon az oldalukon viselik a késüket. Minden tekintetben minden ugyanolyan. Együtt vadásszák le a banditákat és rablóbandákat. Azokat, akik nem követik az itt előírtakat, egyként vetik alá a hegyek törvényeinek.⁴⁹

某等既充山職·今當鈐束男女·男行持棒·女行把麻·任從出入·不得生事者·上有太陽·下有地宿·其翻背者·生兒成驢·生女成豬·舉家滅絕·不得翻面說好·背面說惡·不得偷寒送暖·上山同路·下水同船·男兒帶刀同一邊·一點一齊·同殺盜賊·不用此款者·並依山例。

Fan még megjegyzi, hogy jelentésben részletezte a központi Song kormányzat felé az eljárásait, amelyeknek tulajdoníthatóan az alatt a két év alatt, amíg ő volt a régió katonai helytartója, egyetlen *yao* betörést sem jegyeztek fel. Ennek következtében a császári székhely rendeletbe foglalta és engedélyezte, hogy a birodalom más területein is alkalmazzák ezt a módszert.

Itt végződik Fan leírása a fenti konfliktus megoldásáról, és talán egész dolgozatom egyik központi példája is lehetne több szempontból is. Először is a fentebb leírt intézkedés sorozat pontosan azt a fajta gyakorlatiasságot tükrözi, amelyet a korábbi fejezetekben a legizmushoz társítottam, mindannak ellenére, hogy Fan Chengda velejéig konfucianus világnézetű ember volt. Az ilyesfajta elkülönítések mindig nehézségbe ütköznek a kínai eszmetörténetben, annak nagy fokú szinkretikus jellege okán, amelyet már láthattunk az előbbi fejezetben Sang Hongyang és Wang Anshi esetében is. Ugyanakkor ez a fajta egység a legizmus és konfucianizmus között egyáltalán nem volt újdonság már Fan korában.⁵⁰

49 A hegyek törvényei 山例 kifejezés általában kivégzést jelentett, lásd Hargett: i. m., 197. Fordításomban Hargett angol fordítását követtem. Hargett: i. m., 178–179.

50 A konfucianizmus és a legizmus átfedéseiről már a jóval korábbi korokban is lásd például Salát Gergely: *Büntetőjog az ókori Kínában: Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003, 15–81. Egy másik híres kínai történelmi személyiség, akit gyakran a legizmus és a konfucianizmus illetően szintézisben való alkalmazójának tartanak, a híres hadvezér, stratégia Zhuge Liang 諸葛亮 (i. sz. 2. és 3. század). Némelyek úgy tartják, hogy Zhuge Liang egy „konfucianus beállítottságú legista” volt, aki megvalósította a 儒表法理, vagyis „látszatában konfucianus,

Így egyrészt láttuk azt a fajta gyakorlatiasságot, amit korábban mindig a legizmushoz társítottam, másrészt láttunk egy nagy fokú etikai elgondolást is amögött, hogy nem csupán katonai túlerővel lerohanni és elpusztítani akarta a *yao* törzseket, hanem olyan gyakorlatias megoldást keresett, amely mindkét fél érdekeit szem előtt tartotta, és próbálta megvalósítani azokat.⁵¹ Régóta vesszőparipám az, hogy a gyakorlatiasság fogalmát meg kell tisztítani mindattól az ideológiai kosztól, amit a korporatív gondolkodás rálapátolt a modern korban, vagyis attól, hogy a gyakorlatiasság egyedüli értelme a személyes nyereség lehet. Fan Chengda tevékenysége, de mondhatnám akár korábról ismét Sang Hongyang és Wang Anshi munkáit is, épp azt mutatja, hogy a gyakorlatiasságnak lehetnek nemcsak hogy az egyéni nyereségvágyon túlmenő, de legalább közösségi, vagy akár egyenesen etikai célkitűzései is, amelyek sokszor akár még az ilyen értelemben gyakorlatiasan gondolkodó személy saját nyeresége és előnyei kárára is lehetnek. Az én meglátásom talán annyiban más, hogy ez az etikai dimenzió a kínai eszmetörténetben nem kizárólag a konfucianizmus sajátja, hanem megtalálható többek között a legizmusban is, de nem csak ott. Példának okáért a *Hanfeizi* lapjain egyenesen azt olvashatjuk: 忘民不可謂仁義, avagy: „Az, ki megfélemezik a népről, nem nevezhető emberségesnek és méltányosnak.”

Fan esete azt is tisztázza véleményem szerint, hogy az ember moralitása nem egy feladatlista, amin pipát teszünk a nekünk tetsző elemek mellé, nem olyasmi, ami minden pillanatban abszolút tiszta, egyértelmű és feddhetetlen. A moralitás mindig komplex jelenség, a mindenkori történelmi, társadalmi és materiális körülmények kavalkádjában érvényesülő, és adott esetekben helyzetről helyzetre változó, sőt, változtatandó világhoz való hozzáállás. Mindazok az intések például az olyan művekben, mint a *Zhuangzi*, amelyek arra vonatkoznak, hogy egyik dolog akár pillanatok alatt önmaga ellentétébe mehet át, amely értelemszerűen maga után vonja azt is, hogy ennek a változásnak megfelelően kell alkalmazkodnia az új helyzethez, pontosan ezt a világnézetet támasztják ismét alá. Lássunk két hasonló részletet. Az első a *Zhuangzi* „A bölcsesség északra tart” 《莊子·知北遊》 című fejezetéből származik:

Így pedig a világban létező mindenek egylényegűek. Ezért pedig a szépséget csodálatosnak tartják, a rútságot pedig utálatosnak. Valami, ami utálatos, csodálatossá válhat, és valami, ami csodálatos, utálatossá válhat. Ezért aztán

lényegében legista” elvet. Lásd például Michael Dillion (szerk.): *China: A Cultural and Historical Dictionary*. Routledge, London, 1998, 389.

51 Lásd: *Hanfeizi*. The Commercial Press, Peking, 2018, 1511.

úgy tartják, hogy mindeneget ugyanaz a lényegiség⁵² jár át. Így pedig a bölcs⁵³ egylényegűnek tekinti [a világban létezőket].⁵⁴

故萬物一也。是其所美者為神奇。其所惡者為臭腐；臭腐復化為神奇。神奇復化為臭腐。故曰：通天下—氣耳。聖人故貴—。

A számunkra második fontos szövegrészlet szintén a *Zhuangzi* lapjairól származik, azonban ezúttal a „Tian Zifang” 《莊子·田子方》 fejezetből:

Chu királya Fan hercegének⁵⁵ társaságában foglalt helyet. Rövidesen a szolgálók mind arra emlékeztették a herceget, hogy Fan állam összeomlott. A herceg így válaszolt: „Az, hogy Fan állam összeomlott, nem jelenti azt, hogy én is odaveszek. Az, hogy Fan állam összeomlása nincs befolyással az életemre, épp olyan, mint az, hogy Chu állam létezik, még nem jelenti

- 52 Az eredeti szövegben a 氣 kifejezés olvasható, amelyet rettenetesen nehéz más nyelven visszaadni. Szokás lényeknek, léleknek, energiának, miegyébnek fordítani. Ez az a bizonyos Qi, amely a komolyan vehető monográfiáktól egészen a mindenféle bulvárnál is bulvárabb könyvekben minduntalan előfordul. Ez esetben azért döntöttem a lényegiség szónál fordításomban, mert úgy gondoltam, ez adja vissza a legjobban a szöveghelyben azt a gondolatot, hogy ez a valami az összes létezőt átjárja. Ehhez kapcsolódóan lásd még szintén a *Zhuangzi* lapjain Zhuangzi és Dongguozi beszélgetését arról, hogy ez esetben az a bizonyos Dao – és nem a Qi – mi mindenben található meg a legnagyobbtól a legkisebb dolgokig (*Zhuangzi*. II. kötet. Foreign Languages Press, Peking, 1999, 333).
- 53 A szöveghelyben a 聖人 olvasható, amelyet gyakran a szentember szóval szokás visszaadni, azonban úgy gondolom, hogy a szent egy olyan alapvetően keresztény kontextusba helyezné, amely nem igazán található meg a korabeli kínai gondolkodásban. Az angol fordítások is inkább a *sage* fogalmát használják, mintsem a *saint* kifejezést. A *bölcs* közelebb áll a *sage* szóhoz is. Ugyanakkor egy daoista kontextusban talán az is felvethető, hogy a 真人 volna az, amelyet valamiféle szentként lehetne magyarul visszaadni, noha ez is valójában azt jelenti, hogy „az igaz ember”, amely előbbre való a bölcshez, a 聖人-hez képest. Olyannyira, hogy *A történetíró feljegyzései* szerint még maga az első császár, Qin Shihuang is azt akarta, hogy úgy emlékezzenek rá, mint 真人. Talán azért is, mert a korabeli filozófiai hagyományok szerint a 聖人 szolgálhatott uralkodót tanácsadóként, azonban a 真人 senkit nem szolgált.
- 54 Lásd *Zhuangzi*. Id. kiad., 362. Saját fordításomat összevettem Wang Rongpei angol fordításával a 363. oldalon.
- 55 Az eredeti szövegben a 君 fogalom áll, amelyet Wang Rongpei a „márki” szóval ad vissza (marquis), azonban meglátásom szerint a márki itt nemcsak kor-, hanem régióidegen fogalom is, ezért hercegre módosítottam a saját fordításomban. Annál is inkább, mivel a kor politikai kontextusában a 君 jelenthette egyenesen egy állam uralkodóját is. Maga a szöveghely is ezt támasztja alá.

azt, hogy a jövőben is létezni fog. Ha így tekintünk a dolgokra, Fan állam még el sem kezdett összeomlani, és Chu állam még el sem kezdett létezni.”⁵⁶

楚王與凡君座·少焉·楚王左右曰凡亡者三·凡君曰·凡之亡也·不足以喪吾存·夫凡之亡也不足以喪吾存·則楚之存不足以存存·由是觀之·則凡未始亡·而楚未始存也·

Mindkét szövegrészlet ugyanazt a gondolatot fejezi ki, azonban egyik a metafizika, a másik pedig a politika, illetve a történelem terén. Mint láttuk, hasonló gondolatok megjelentek a konfucianizmus és a legizmus műveiben is, itt pedig a daoizmus klasszikus szövegében merülnek fel ismét. Mindenik esetben azt láttuk, hogy arra szolgálnak, hogy az olvasó értésére adják: az emberek moralitása összetett, és a cselekedeteikre való okaik szintén összetettek lehetnek, még akkor is, ha például a *Zhuangzi* lapjain számtalanszor azzal a gondolattal találkozunk, hogy a bölcs ember távol marad a világi ügyektől.⁵⁷

Mindebből azt tartom fontosnak kihangsúlyozni, hogy a moralitás nem egy tiszta, listaszerű jelenség, amelyen bepipáljuk a nekünk tetsző dolgokat, és áthúzzuk a számunkra nem szimpatikus aspektusokat. Fan Chengda élete és munkássága tökéletesen példázza ezt mindkét irányban: az etika és morál követelményeit szem előtt tartva járt sikerrel a Song kormányzat és a *yao* törzsek közötti „határkonfliktus” megoldásában anélkül, hogy katonai erővel vérbe fojtott volna egy egész közösséget, azonban hadd ne idézzem, amit a Jin-dinasztiát 金朝 alapító és a Song-dinasztia északi részét elfoglaló dzsürcsi 女真 lakosságról írt.⁵⁸ A lényeg pontosan az, hogy mindössze azért, mert van munkásságának olyan aspektusa is, amely nem tökéletesen feddhetetlen, nem teljes mértékben elvetendő mindaz, amit megvalósított. Úgy igaz ez Fan munkásságára, mint Wang Anshi életére, Sang Hongyang reformkísérleteire, a Shang urának könyvében olvasható,

56 Lásd *Zhuangzi*. Id. kiad., 358. Fordításomat összevettem és némileg módosítottam Wang Rongpei angol fordítása alapján a 259. oldalon.

57 Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg azokról a részeiről sem, amelyek épp a mindenki által megvetett, ám a *Zhuangzi* által nagyra tartott Tolvaj Zhi képében ismét és újfent arra mutatnak rá, hogy a moralitás egy roppant összetett dolog, hiszen a tolvajoknak, a betörőknek, a rablóbandáknak is megvannak a saját belső moralitásuk és viselkedési kódexük. Lásd *Zhuangzi*. Id. kiad., 511–539.

58 A Fan által használt legenyhébb kifejezés a 虜, amelyet James Hargett a „caitiff” angol fogalommal ad vissza, ennek magyar jelentése: aljas, gazember. A 虜 jelentése rabszolga, hadifogoly, betörő, fosztogató, hitszegő, gyáva, de specifikusan jelentette az északról érkező betörő törzseket is. Noha használják így is fordításban, nem feltétlenül egyenértékű a magyar „barbár” szavunkkal. Lásd erről Hargett: i. m., 47.

nem véletlenül brutálisnak tartott reformokra, vagy épp Han Fei azon tanácsaira, hogy az uralkodó állítson kémeket a hivatalnokaira, majd pedig állítson kémeket a hivatalnokaira állított kémekre is. Ugyanez érvényes a konfucianizmus, a daoizmus és mindenik másik filozófiai iskola megítélésénél is. Példának okáért számomra sok esetben antipatikus a daoisták világtól való elvonulása: gyakran egyfajta szolipszizmust, önkényt, sőt, önzést látok benne szemben azzal, amit más iskolák oda csatornáznak be, hogy légy aktív a világ jobbá tételében. Noha ez a gondolat értelemszerűen a daoizmusban is megjelenik, mindössze egy nagyon sajtóságos formában. Ennek ellenére soha nem jutott eszembe, hogy az egész filozófiai iskolát úgy, ahogy van, önmaga teljességében el kellene vetni. Ez még a konfucianizmus esetében sem merült fel soha bennem, hiszen a *Xunzi* 《荀子》 az egyik legkiválóbb könyv, amit volt szerencsém olvasni John Knoblock kiváló fordításában, egy kínai–angol kiadásban.⁵⁹

Írásom lezárásaként talán azt a mondatot alkalmaznám most Fan Chengda életére, amelyet északi Song-dinasztiabeli elődje fogalmazott meg azon emberekről, akik számottevően jobbá tették saját világukat, mondván: „Elsők voltak a világ búja-bajai feletti aggodalmaskodásban, utolsók a világ örömeinek élvezetében”, vagyis 先天下之憂而憂·後天下之樂而樂.⁶⁰ A dolgozatomban felmerülő megannyi történelmi személy közül talán senkire nem igaz ez annyira, mint Fanra. Egyedül talán Wang Anshi kerül közel ehhez, ám nem is valamiféle ilyen versengés a lényeg, hanem az, hogy mindannyian ennek a gondolatnak megfelelően tevékenykedtek abban a történelmi korban, amelyben éltek. Nagyságukat nemcsak ez adja, de mondhatni ez a hozzáállás volt a gyökere, az oka, hogy olyanná váltak, amilyenek voltak, vagy legalábbis amennyire tudhatjuk, hogy milyenek voltak.

59 Illetve azt a vallomást talán itt érdemes megtennem, hogy amikor elkezdtem írni ezt a doktori dolgozatot, a konfucianizmusról sokkal negatívabb megítélesem volt, mint ma van. Ennek értelmében vissza kellett mennem és némely korábbi kijelentésem tompítanom, hiszen az ellenvetésem sok esetben saját tudáshiányomból és részrehajló forrásokból származott. Mint minden korabeli kínai filozófiai iskola, a konfucianizmus rengeteg, ma is érvényes tanáccsal, gondolattal, elképzeléssel szolgál, ezeket pedig érdemes önmaguk értéke szerint megítélni. A *Xunzi* volt az első konfucianus mű, amely kezdte átalakítani a nézeteim az iskoláról, annál is inkább, mivel a történelmi feljegyzések szerint Han Fei oktatója volt, noha a rá tett hatás mértékét illetően megoszlanak a vélemények, lásd például Masayuki Sato: *Did Xunzi's Theory of Human Nature Provide the Foundation for the Political Thought of Han Fei?* In Paul R. Goldin (szerk.): *Dao Companion to the Philosophy of Han Fei*. Springer, Dordrecht, 2013, 147–165.

60 Lásd a teljes szöveget in 《范仲淹全集》[*Fan Zhongyan összes műve*]. 四川大学出版社 [Nishikawa Egyetemi Kiadó] · 成都 [Csengtu] · 2007, 194. A szöveg elemzését pedig lásd például Ping Zhang: *An analysis on the English version of “The Yueyang Tower”*. *Academic Journal of Humanities & Social Sciences*, 2021 (4):3, 113–115, <https://doi.org/10.25236/AJHSS.2021.040320>.